Sapientiana 5 (2012/1) 33–47.

Berhidai Piusz OFM

Laskai Osvát prédikációja a kontemplációról

1. A prédikációirodalom megközelítése a misztika felől

Tanulmányomban egy késő középkori prédikációt, Laskai Osvát[1] egyik *semő*ját elemzem a misztika szempontjából.[2] A vizsgálat tárgyát képező *sermo* kiválasztása nem mindenestől önkényes. Mivel a középkori szerzők misztikus tapasztalatról szóló kijelentései többnyire tágabb értelmű fogalmak vagy képek mögött rejtőznek (pl. *ascendere*, *contemplatio*, *sapientia*, *sponsus*, *unctio* stb.), ezért Laskai műveinek tárgymutatóiban olyan kifejezéseket kerestem, amelyek a misztikatörté-

[1] Laskai Osvát (Osvaldus de Lasko; †1511. jún. 10.) az 1490 és 1511 közötti bő két évtizedben volt a magyar ferences obszervancia meghatározó alakja, előbb teológiai tanárként, majd rendi vezetőként. Négykötetnyi beszédgyűjteménye nyomtatásban is megjelent: a *Biga salutis* (Üdvösség szekere) c. gyűjtemény a vasárnapokra, szentek ünnepeire és nagyböjtre szánt prédikációkkal (1497–1498), valamint a *Gemma fidei* (Hit ékköve, 1507) csak nagyböjti beszédekkel. Ezeken kívül ő fejezte be rendtársa enciklopédikus művét – *Rosarium aureum* (Arany rózsakert, 1508) –, és minden bizonnyal írt egy Kapisztrán Szent János-életrajzot is, amely kézirat azonban elveszett. Kora gyakorlatát követve az ún. *sermo modernus* műfajában alkotott, azaz egy szentírási sort választott az adott ünnephez *(thema)*, majd az idézetből kiindulva osztotta fel fő- és alpontokra mondanivalóját *(divisio, subdivisio)*. Az így kialakított beszéd *(sermo)* bármely részletében, de egészében is alkalmazható volt újabb prédikációk megalkotásához. Az ilyen *sermo*-készítéshez nyújtottak nagy segítséget a kötetekben lévő *tabulá*k, tárgyszómutatók. Vö. Bárczi Ildikó összefoglalása az *Új magyar irodalmi lexikon* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000) szócikkeként, valamint Bárczi Ildikó: *Ars compilandi. A késő középkori prédikációs segédkönyvek forráshasználata (A hiteles információk összegyűjtésének kevéssé bevallott módszerei. Az intertextualitás információs rendszerei)*, Historia Litteraria, 23., Universitas Könyvkiadó, Budapest, 2007.

[2] Kiindulópontom az az előfeltevés, hogy a XV. századi obszerváns prédikációirodalomban sok egyéb hagyománnyal együtt valamiképpen megnyilvánul az a szöveghagyomány is, amely a nyugati keresztény misztika körébe tartozik, és amely tartalmában Isten tapasztalati megismerésével foglalkozik, valamint sajátos szókészlettel és formai jellemzőkkel bír.

netnek állandó vagy visszatérő elemei.[3] Így találtam rá a *Biga salutis* nagyböjti gyűjteményében a *contemplatio* szóra. Az eredmény a következő:

contemplatio bona	(a jó szemlélődés)	sermo XV
contemplationi quomodo se homo disponat	(hogyan készüljünk a szemlélődésre)	sermo XVI
contemplatio dei	(Isten szemlélése)	sermo XVI

A *contemplatio* mint tárgyszó csak a *Biga salutis Quadragesimales* kötetében szerepel, sem a *Sermones Dominicales*, sem a *Gemma fidei* tabuláiban nem fordul elő.

A tárgymutatók olvasása közben szembesülnöm kellett azzal, hogy valamely misztikus fogalom hiánya a tabulában nem jelenti a téma kifejtésének hiányát a prédikációkban. Ezt a következő példákkal szemléltetem:

A Laskai-prédikációk tabuláiban nem szerepel pl. a *sponsus* szó, amely a jegyes-misztikát feltételezi,[4] azonban találunk ilyen kifejezést: *Nuptiae est quad-*

Olyan misztikafogalommal dolgozom, amely egyrészt „Isten tapasztalati megismeréseként" definiálja a misztikát, és amely megengedi, hogy ezt a tapasztalati megismerést konkrét szövegek összefüggésében, az irodalomtörténet kontextusában vizsgáljuk. Vö. ALOIS M. HAAS: A nyelv és a tapasztalat problematikája a német misztikában, in Werner Beierwaltes – Hans Urs von Balthasar – Alois M. Haas: *A misztika alapkérdései*, Sík Sándor Kiadó, Budapest, 2008, 75. 1. jegyzet; KURT RUH: *A nyugati misztika története I.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006. (Bevezetés) 17–33. (ford. Görföl Tibor)

3 Forrásul a következő kötetet használtam: OSVALDUS DE LASKO: *Sermones quadragesimales bigae salutis intitulati*, Hagenau, 1515. RMK III 199. Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár, Gyöngyös 07700095. A többi prédikációgyűjtemény tabuláinak vizsgálatakor a *Sermones Compilati* kutatócsoport internetre vitt tárgyszó-katalógusait vettem alapul: sermones.elte.hu. A tipikusan a misztika témakörébe tartozó szavak keresésénél a következő művekre támaszkodom: KURT RUH: *Geschichte der abendländischen Mystik I–IV*, Beck, München, 1991–1999. (Magyarul lásd KURT RUH: *A nyugati misztika története I–II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006, ford. Görföl Tibor); ALOIS M. HAAS: *A misztika tipológiája,* in id.: *Felemelkedés, alászállás, áttörés. A misztikus tapasztalat és a misztika nyelve*, Vigilia Kiadó, Budapest, 2011, 103–132. (ford. Görföl Tibor), valamint: *Dizionario di mistica*, a cura di Luigi Borriello, Edmondo Caruana, Maria Rosaria Del Genio, Nicolo Suffi, Libreria Editrice Vaticana, 1998. Arra a középkori gyakorlatra, mely bizonyos képek és fogalmak alatt tárgyalja a misztikát, Bonaventura kapcsán hívja fel a figyelmet pl. MARIANNE SCHLOSSER: *Bonaventura begegnen*, Sankt-Ulrich, Augsburg, 2000, 154.

4 Sem a *Gemma fidei*ben, sem a *Biga salutis quadragesimales*, ill. a *Sermones dominicales* részeiben.

ruplices (*Biga salutis, Sermones Dominicales*, 14. beszéd, 2. vasárnap Vízkereszt után), amely feltehetően tartalmazza a lelki jegyesség, jelen esetben menyegző *(nuptiae spirituales)* téma valamilyen kifejtését. Hasonlóképpen, bár nincs tárgymutató a *De Sanctis* kötetben, amely segítségével fölfedezhetnénk a *contemplatio* leírásának egyéb előfordulásait, ám beleolvasva az egyes prédikációkba több ilyen részletet is találunk. Pl. a Szent Mária Magdolnának szentelt, a gyűjteményben 59. beszéd, egy *„perfectorum norma"* című felosztást hoz, amelyben az istenszeretet és a jóra való készség között másodikként szerepel „Isten szemlélése".[5] Ugyancsak a szemlélődés fogalmával találkozunk a 15. beszédben (még mindig *De Sanctis* kötet), amely Szent János evangélistáról kifejti, hogy a tanítvány négyszeresen követte Krisztust, és a követés negyedik módja: *dulcedinis divinae contemplatio*. Itt a prédikátor kifejti, hogy Krisztusban van a tökéletes nyugalom, és János ebbe a nyugalomba mint a hegyre felszálló sas jutott el, és onnan az Istennel való bensőséges kapcsolat három ajándékát hozta el: *medullam cognitionis, medullam consolationis, medullam conpassionis*.[6]

A tabulák esetlegességén túl megfontolandó a *sermo*-készítés azon sajátossága is, mely szerint maga Laskai több különböző helyen alkalmazhatta ugyanazt a tanítást. Ezért számíthatunk arra, hogy egy-egy misztikus fogalom vagy kép kifejtése több különböző beszédben is előfordul, akár különböző motivációkkal.[7] Így pl. az említett menyegző-téma *(nuptiae est quadruplices)* nemcsak a Vízkereszt utáni *sermó*ban olvasható, hanem a *De Sanctis* kötet 111. beszédeként is, Szent Katalinról. Ez utóbbi helyen Szentviktori Hugót is idézve hallunk a négyféle menyegző felsorolásáról: *nuptiae carnales, sacramentales, spirituales, aeternales*.

A misztika egyes témái a kifejezések szintjén mindenképp jelen vannak a szentbeszédekben. (Ez természetesen nem csak Laskai *sermó*inak lehetett sajátja. Valószínűsíthetjük, hogy a korabeli prédikációs- és segédkönyveket lapozva hasonló eredményre jutunk. Jelzésértékű pl., hogy Rainerius de Pisis

5 *„Secundum documentum notemus perfectorum normam per gratiam in bono proficiendi, licet enim in bono homo omnibus bonis possit proficere, perfectius tamen per tria bona, scilicet primo per Dei perfectam dilectionem, secundo per Dei contemplationem, tertio per Operis boni promptitudinem."*

6 *„Sicut in Christo est perfecta securitas, ad hunc montem venit aquila Ioannes, et inde tulit triplicem medullam, scilicet primo medullam cognitionis, secundo medullam consolationis, tertio medullam conpassionis."*

7 Lásd Bárczi Ildikó: Ars compilandi. A kérdés megoldatlansága, in *Toposzok és exemplumok régi irodalmunkban,* Studia Litteraria 32., Debrecen, 1994, 99–115., valamint Id.: *Ars compilandi. A késő középkori prédikációs segédkönyvek forráshasználata,* i. m.

*Pantheologiá*jában – amely Laskai számára fontos segédkönyv volt[8] – a *contemplatio* titulus alatt 13 *caput* szerepel.) Mindazonáltal kérdés, hogy ezek az említések a XV. század végén valóban Isten tapasztalati megismeréséről adnak-e tanítást, ill. hogy valamely prédikációnak a misztika képezi-e a lényegi elemét.

2. Osvaldus de Lasko: Sermones Qadragesimales Bigae salutis, XVI

2.1. A megelőző három beszéd: sermones XIII, XIV, XV

A nagyböjti beszédsorozat vázát a Tízparancsolat adja. Laskai összesen négy beszédet szentel a harmadik parancsnak is (13., 14., 15. és 16. *sermo*). Mindegyik élén ugyanaz a szentírási sor szerepel *thema*-idézetként: „Emlékezzél meg arról, hogy a szombat napját megszenteld!" (Kiv 20,8). A 16., vagyis ebben a témában utolsó beszéd kezdetén a prédikátor rögtön tájékoztat, hogy amíg az előző beszédben az egyszerű népnek *(simplex populus)* tanított a vasárnap megtartásáról, addig a most következőben arról ad tanítást, hogyan kell a lelki embernek *(spiritualis homo)* megtartani az Úr napját.[9] Már Tarnai Andor is jelezte, hogy a „simplex populus" említése csupán kötelező szerénység jele és nem a falusi, műveletlen réteggel azonosítandó.[10] Ugyanakkor az „egyszerű nép" és a „lelki ember" ilyen megkülönböztetése két közvetlenül egymást követő *sermó*-ban arra vall, hogy Laskai különböző lelki igényekkel rendelkező (végső) közönséget tart a szeme előtt, és a különböző hallgatóság számára más-más tanítást tart gyümölcsözőnek. Ezt igazolja a négy beszéd tartalmi összevetése is: az első kettő egyrészt azt tisztázza, hogy a szombat a keresztény számára a vasárnapot jelenti, másrészt, hogy miben áll ennek megtartása, ill. meg nem tartása. E gyakorlatias oktatás a vasárnapi teendőkről és tilalmakról a helyes hitélet szolgálatában áll. A harmadik – azaz a *Quadragesimales* kötetben a 15. – beszéd már teljes egészében az imádság *(oratio)* témájának van szentelve. Itt kifejtésre

[8] Lásd Bárczi Ildikó: *Ars compilandi. A kérdés megoldatlansága*, i. m. 106.

[9] *„Memento ut diem sabbati sanctifices. Exo xx. In praesenti sermone audivimus quomodo simplex populus debeat diem festivare ad Dei honorem cum sancta oratione sanctificare. Hic iam restat dicendum quomodo spiritualis homo debeat diem festum cum contemplatione suavi sanctificare." Sermo* XVI.

[10] Tarnai Andor: *„A magyar nyelvet írni kezdik". Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984, 70.

kerül, hogy az Úr napját áhítatos imádsággal *(oratione devota)* kell megszentelni. Abban is tetten érhető Laskai szándéka a differenciált prédikálásra, hogy miután különböző meghatározásokat adott az imádságról, a *divisio* szerinti bemutatás élén a következő megjegyzést teszi: „Csupán egyetlen felosztást fogok tenni, éspedig azt, amely a falusi nép számára szükséges. Ez ebben áll: a falusi és egyszerű nép számára az egyház általánosan háromféle imádságot határozott meg, ezek a Miatyánk, az Angyali üdvözlet és a Hitvallás."[11] A 15. beszéd második, nagyobbik része *(documenta secunda)* az imádság módját tanítja, szintén *pro populo simplici*.[12] Ebben két imamódot olvashatunk. Az első szerint Jézus Krisztus emberségét elmélkedhetjük végig, 33 pontban – Jézus életének 33 éve szerint – az angyali üdvözlet képétől a mennybemenetel epizódjáig. A 33 kép átelmélkedése egy egész liturgikus napra van elosztva a zsolozsma egyes imaórái szerint. A második módozatban Mária élete jelenik meg *(modus coronae Virginis gloriosae)*, színesen, olykor dialógusokkal tarkított elbeszélésben. Az egyes képek után Miatyánk és Üdvözlégy imádkozása előírt mindkét esetben. Míg a 15. beszédben többször kifejezésre jut, hogy a tanítás (végső) közönsége a *rusticani* vagy a *simplex populus*, addig a 16. beszédben csak a *spiritualis homo* jelenik meg címzettként.

2.2. A 16. beszéd felosztása és gondolatmenete

A sorozat negyedik darabját képező *sermo* témamegjelölése egyértelmű. A *thema*-idézet után ezt olvassuk: *„Hic iam restat dicendum quomodo spiritualis homo debeat diem festum cum contemplatione suavi sanctificare."*[13] Ehhez a szemlélődéshez pedig három dolog szükséges Laskai szerint: a *praevia dispositio*, ami a világ és önmagunk megvetését és a bántalmazóinknak való megbocsátást foglalja magában mintegy előkészületként vagy előzetes elhatározásként, továbbá a *nimia exercitatio*, az Istenről való gyakori gondolkodás, és a *pia degustatio*, az isteni édesség megízlelése. Ez a hármas felsorolás a *contemplatió*ról csupán bevezeti a témát, miközben megjelennek a misztika hagyományából jól ismert kifejezések *(culmen contemplationis, mentem elevatur, participat divinitati, gustato spiritu, divina consolatio)*, továbbá az ezek alapjául szolgáló szentírási és patriszti-

[11] *„Ponam solum unicam divisionem rusticanis populis necessariam quae est talis: Rusticanis et simplicibus populis ab ecclesia communiter est instituta triplex oratio. Scilicet: oratio dominica, salutatio angelica, professio christiana." Sermo* XV.

[12] *„Dixi declarandum pro populo simplici de orationis modalitate." Sermo* XV.

[13] „Immár arról kell beszélnünk, miként köteles a lelki ember megszentelni az ünnepet édes szemlélődéssel."

kus idézetek (pl. 1Kor 6,17: „Aki pedig az Úrral egyesül, egy lélek ővele."; Nagy Szent Gergely: „Minél alantasabb örömökben leli kedvét valaki, annál inkább eltávolodik az égi szerelemtől."[14]).

A beszéd tényleges vázlatát a következő felosztás adja:[15]

divina contemplatio	(isteni szemlélődés)
digna gratiarum actio	(méltó hálaadás)
divina laudatio	(istendicséret)

A legrészletesebb kifejtést az első pont kapja. Ennek a résznek a bevezető soraiban egy olyan gondolatvilág tárul fel, amely megfogalmazásában nem pusztán alkalmazza a misztika kifejezéseit, hanem átfogó elképzelést tükröz az Istenhez való eljutásról:

> „Az első tanításban az isteni és édes szemlélődésről *(de divina et suavi contemplatione)* kell szólnunk. És mivel az ember szellemi és értelmes *(intellectualis et rationalis),* ezért a szemlélődésben képet használ *(utitur phantasmate).* A szerint, ahogy a Filozófus mondja a De anima III. fejezetében: »A megismerőnek szüksége van arra, hogy képeket figyeljen.«[16] Azonban nem vagyunk képesek Istent tökéletesen megismerni képek közvetítésével, ezért amennyire képesek vagyunk, törekedjünk hozzá felemelkedni emberi úton *(via humana),* hogy Isten, látva a hozzá igyekvőket, de őt elérni képteleneket, lenyújtsa kezét a magasból, és fölemeljen emberi úton. Ezért ha föl akarsz emelkedni, iparkodj ezen a három lépcsőn fölemelkedni Isten szemlélésére:
>
> Először emelkedj föl a teremtmények szemléléséhez *(ad creaturarum considerationem).*
>
> Másodszor a teremtmények szemléléséről önmagad valódi ismeretére *(ad tui veram cognitionem).*
>
> Harmadszor önmagad valódi ismeretéről igyekezz fölemelkedni Isten édes szemlélésére *(ad Dei suavem contemplationem)."*

[14] 1Cor 6,17: *Qui adhaeret Deo, unus spiritus efficitur cum eo.* Gregorius Magnus, *Homiliae in Evangelia*, 2, *Homilia* XXX, *Die sancto pentecostes*, 1: *Quanto quis inferius delectatur tanto a superno amore disiungitur.* (PL 76) Lásd documentacatholicaomnia.eu.

[15] *„…praesens sermo de mentis devote elevatione ad Deum gratia divina in tribus documentis declarabitur: primum erit de divina contemplatio, secundum erit de digna gratiarum actione, tertium erit de divina laudatione"*

[16] *„…dicit Philosophus III De anima: Intelligentem oportet phantasmata speculari."* ARISTOTELES: *De anima*, II. 2.

Az első *gradus* magyarázatát csupán egy mondatba összefoglalva olvashatjuk. Miután ugyanis Laskai a teremtmények hat szempont szerinti megfigyelését említi, úgymint azok rendje, nagysága, szépsége, sokasága, ereje és célja, a *Quadragesimales* kötet első beszédéhez utal, ahol mindez már bővebb kifejtésre került, és ide értendő.

A beszéd, amire a hivatkozás történik, a *Quadragesimales* kötetet elindító prédikáció. Ebben a beszédben találjuk meg kifejtve a teremtett világ szemlélésének tanítását, amely itt Isten megismerésének témájába illeszkedik. Eszerint Isten felismerhető nemcsak *ex natura* és *ex Scriptura* (vagyis természetünknél fogva és a Szentírásból), hanem *ex factura*, azaz a teremtésből is. *O si intelligeremus creaturarum ordinem, magnitudinem, pulchritudinem, multitudinem et virtutem, citius ad Dei cognitionem veniremus.* („Ó, ha megértenénk a teremtmények rendjét, nagyságát, szépségét, sokaságát és erejét, hamarabb eljutnánk Isten ismeretére.") Ezután a teremtmények tulajdonságai mentén nyer kifejtést, hogy miként ismerhető fel a Teremtő a teremtett világban. Az érvelésbe annyi csúsztatás kerül ugyan, hogy a *magnitudo* tárgyalásával kezdődik, tehát az *ordo* kimarad, viszont ötödikként a *finis creaturarum* (a teremtmények célja/vége) lesz megfontolás tárgya.

A kihagyott (ill. a máshol kifejtett) első lépcsőfok után tehát, másodikként az önismeret következik. Itt a gondolatmenet kiindulópontja a Ps-Bernát-i *Meditationes piissimae* kezdő sora: „Sokaknak sok mindenről van tudásuk, önmagukat azonban nem ismerik." *(Multi multa sciunt et se ipsos nesciunt.)*[17] A *„scientia rerum"* és a *„cognitio sui"* szembeállításával folytatódik tehát az érvelés, és a kétféle ismeret összevetésében az önismeret jelenik meg értékesebbként. A prédikáció szerint az ember méltósága felülmúlja minden más evilági teremtményét, hiszen a test szinte az egész világot megjeleníti, a lélek pedig eleve Isten képmására teremtetett. Vagyis míg a test az érzékelhető világhoz hasonlít, a lélek a láthatatlan Istenhez. Miközben az érvelés a közbeékelt hivatkozások szerint hol Bernátra vagy Petrus Lombardusra, hol Bonaventurára támaszkodik, elragadtatott sorokkal írja le a csodálatraméltó emberi testet és lelket.

> „Szemléld hát, Isten embere, tulajdon testedet, milyen kiváló módon lett megalkotva, hogy szinte ezt az egész világot megjeleníti. Így azután mikrokozmosznak, mintegy kisebb világnak hívják, amelybe a makrokozmosz, azaz

[17] Pseudo-Bernardus: *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis* cap. I. (PL 184,485). Lásd www.binetti.ru/bernardus/104.shtml.

a nagyobb világ behatol a test öt érzékén keresztül, ahogy erről a Szeráfi Tanító, Bonaventura beszél az *Itinerarium mentis in Deum* II. fejezetében."[18]

A szemlélődés iránya tehát a teremtett világ felől az ember testi valóságán át halad a lélek felé, vagyis kintről befelé, és ezt az utat járva maga a szemlélő lélek fölfelé emelkedik. A beszédmódot a csodálkozás és a csodálkozásra való hívás határozza meg. A tanítás szerint az ember mivolt szemlélése közben meg kell maradnunk az alázatban, mert a kevélység a vesztünket okozhatja. Ezen a ponton érkezünk el a halál, a végítélet, valamint a túlvilág hármas színpadának megjelenítéséhez, amit a léleknek szintén figyelmesen meg kell tekinteni, mert csak így jut el a következő lépcsőfokra, Isten édes szemlélésére *(ad dulcem Dei contemplationem)*.

Mielőtt a harmadik szint magyarázatába fogna, Laskai még egyszer összefoglalja az eddigi lelki utat:

„Végül harmadszor, a világ szemlélése és önmagad valódi ismeretétől emelkedj föl mélységes alázattal Isten édes szemlélésére. Ez azt jelenti, hogy miután lelki szemeiddel *(mentis intuitu)* végignézted, hogy az elítéltek miként gyötrődnek a pokolban a szabadulás reménye nélkül, és miként szenvednek a lelkek a purgatóriumban az üdvözülés reményében, hogyan áll fenn a föld hegyeivel, dombjaival és völgyeivel, hogyan sarjadnak belőle füvek, vetemények és fák, hogyan élnek a vadállatok, jószágok és férgek, mi módon úsznak a halak a vízben, és röpülnek a madarak az égen, mint járnak körül Isten birodalmának mezsgyéjén a felhők és a csillagok, amelyek esőt, szelet, vihart, aszályt és hideget támasztanak, vagyis egyszóval: miután átláttad, mint alkotta meg mindenek ura, Isten a mindenséget szám, súly és mérték szerint,[19] végül önmagadba szállva szemléld *(ad te reversus considera),* hogyan lettél megteremtve te, a test és a lélek szerint, amint erről már szó volt. Most már emelkedj föl félelemmel a tüzes égig az isteni fölség színe elé!"

[18] *„Considera igitur homo Dei corpus tuum, quam egregie sit formatum, ut quasi totum hunc mundum repraesentet. Unde microcosmus quasi minor mundus vocatur, ad quem macrocosmus id est maior mundus intrat per quinque sensus corporis, ut dicit Seraphicus Doctor Bonaventura in Itinerario mentis in Deum, c. II."*

[19] Vö. Bölcs 11,21: *„…te mindent mérték, szám és súly szerint rendeztél"*; BONAVENTURA: *Itinerarium* I. 11.: *„…a megfigyelő elme a dolgokat önmagukban veszi szemügyre. Súlyt, számot és mértéket lát bennük."*

A harmadik szint leírása szerint, mivel az isteni fölség megközelíthetetlen az ember számára, először Jézus Krisztust kell szemlélnie, mégpedig először emberségében, és csak azután istenségében. Ehhez a János evangélium egyik sorának Ágoston-i értelmezése nyújt alapot: *„Én vagyok az ajtó, aki rajtam keresztül megy be, üdvözül, bejár és kijár, legelőre talál. Ágoston szerint: Bejár, hogy Krisztus istenségét szemlélje, és kijár, hogy Krisztus emberségét szemlélje."*[20]

Jézus emberségének megfontolása azonban a megdicsőült Krisztus testének és lelkének szemlélését jelenti.

> „…áhítatos lélekkel *(anima devota)*… szemléld, és lásd, ahogy kezén és lábán, egész testén aranyfény árad szét, amely csodálatos módon megvilágítja az egész mennyet és kellemes illatot áraszt, azután szemléld az ő szentséges kegyelemmel és erényekkel telt lelkét. Nézz még nagyobb áhítattal *(devotius)* természetedre, amely az istenséggel egyesült…"

A mennyországot megjelenítő képeken Krisztus mellett ott vannak a szentek is. Miután azonban a szemlélődő lélek idáig eljutott, föl kell hagynia a képek szemlélésével, hogy Krisztust istenségében tudja szemlélni:

> „Vesd el hát a képzelődések árnyképeit *(phantasmatum et imaginum umbras)*… Ugyanis ha el akarod képzelni, hogy Isten kimondhatatlan fényesség, ő fényesebb, ha azt, hogy mérhetetlen édesség, ő édesebb, ha azt, hogy a legnagyobb jóság, ő jobb… Ne csodálkozz, hogy nem tudod megérteni teljesen, ám adj hálát neki, hogy annyira magasztos és nagy a te Istened, hogy nem vagy képes megérteni."

Figyelemre méltó az a pontos szóhasználat, ami a szemlélődés különböző szintjeit kíséri. A teremtett világ és benne önmagunk szemlélését, vagy inkább figyelmes megtekintését, soha nem a *contemplo/contemplor* ige vagy a *contem-*

[20] *„Ego sum hostium per me si quis introierit salvabitur, et ingredietur et egredietur et pascua inveniet. Secundum Agustinum: Ingredietur ad contemplandum Christi divinitatem, et egredietur ad contemplandum Christi humanitatem."* (Io 10,9) Az „ágostoni" hivatkozás párhuzamát AEGIDIUS DE ROMA értelmezésében így olvassuk (*Expositio in Canticum canticorum*, cap. 5.): *„Tertium quod competit ei secundum humanitatem et divinitatem, est dulcedo et suavitas: quia homo in caelesti patria ingredietur, contemplando divinitatem, et egredietur, contemplando Christi humanitatem; et utrobique pascua inveniet (Io 10), idest plenam suavitate refectionem."* Lásd www.corpusthomisticum.org/iopera.html.

platio főnév megfelelő alakjai írják le, hanem a *video*, *respicio*, *contueor*, *considero* szavak. A *contemplatio* kifejezés kizárólag Isten szemlélésére van elkülönítve, így csupán a harmadik lépcsőfok bemutatásakor találkozunk vele, ám ott is kizárólag Krisztusra és Istenre vonatkozóan.[21]

A háromszintű *contemplatio* kifejtésének befejezésekor a *sermo*-író elragadtatott hangon szólítja meg a hívőt, a bejárt utat visszafelé fölidézve:

> „Szemléld tehát az isteni jóságot önmagában, és az Úr Krisztusban, sőt az egész teremtésben is: mily csodálatos, mily mérhetetlen, mily kimondhatatlan! És megízlelve mondd: Ó, istenség legkegyelmesebb lényege, mily édes vagy! Ó, szeretetreméltó természet, mily kellemes vagy! Ó, isteni jóság, mily kívánatos vagy az angyaloknak és lelkeknek egyaránt! Benned minden javak forrása és eredője, téged érteni valódi bölcsesség, téged ismerni örök élet."[22]

A gondolatmenet szerint a szemlélődésből hálaadás, majd dicsőítés fakad, amelyek a beszéd hátralevő, kevésbé részletezett témái. Isten szemlélése tehát nem annyira tetőpontja az emberi lélek és Isten találkozásának, hanem inkább előfeltétele a valódi hálaadó és dicsőítő imának. Ugyanakkor a hálaadásról és dicsérő imáról szóló tanítások úgy illeszkednek a prédikációba, hogy önmagukban is megállnák a helyüket, azaz más prédikációkba is beilleszthetők. Mindkét részben imádságot is találunk, amit a hívő, miután bejárta a szemlélődés útját, imádkozhat kimondott szavakkal vagy csupán gondolatokkal. A hálaadásban újra megjelenik előttünk a teremtés, mint Isten jótéteményeinek tárgya és közege, amelynek része maga az ember is, valamint a gondviselés témája. Az ima egyes szám első személyben szólítja meg a Teremtő Istent, majd Jézus Krisztust. Az istendicséret bemutatásában szintén találunk imádságokat, ezek a Szentírásból jól ismert énekek: a 148. zsoltár

[21] Lásd a beszéd *„primum documentum"* szakaszát: *considerationem creaturarum, considera… corpus tuum, contuere… animam tuam; respice totum mundum; intuere infideles; vide… animas; considera daemones*. A *gradus tertius* bemutatásakor a teremtményekre vonatkozóan: *considera; respice; vide*; Istenre vonatkozóan: *ad dulcem Dei contemplationem; ad contemplandum Christi divinitatem/humanitatem; in contemplatione summae deitatis; contemplare divinam bonitatem.*

[22] *„Contemplare igitur divinam bonitatem in seipso et in Christo domino ac in omni creato quam mirabilis quam inaestimabilis quam ineffabilis et degustando dic: O gratiosissima divinitatis essentia quam dulcis es! O amabilis natura quam suavis es! O divina bonitas quam desiderabilis omnibus tam angelis quam animabus es! In te omnium bonorum fons et origo, te intelligere est vera sapientia, te nosse vita aeterna."*

részlete, valamint a Három ifjú éneke Dániel könyvéből (sorrendben a következő idézetek: Dán 3,57; Zsolt 148,1–2; Dán 3,52). Ezek az idézetek ugyanakkor egy meghatározott szisztéma szerint következnek, a szerint, hogy az imádkozó kiket hív Isten dicséretére. Először az értelem nélküli teremtményeket, azután az értelemmel bíró szellemi lényeket szólítja meg, és csak ezután Istent. A helyes istendicséret leírásában újra a teremtett világ fölidézésével találkozunk. Ugyanis a *laudatio Dei*, amely minden másnál értékesebb emberi tevékenység *(inter omnes actus hominis melior)*, a magyarázat szerint azért feladat az ember számára, mert amint minden teremtmény a maga módján dicséri Teremtőjét, úgy az ember is erre hivatott.

> „Figyeld meg alaposan az egész világot, és meglátod, van valamiféle igen-igen édes dallam, amelyben egyesek fölfelé haladnak, mások leereszkednek, ismét mások a közepet tartják, és amikor Teremtőjüket serényen dicsérik, valamiféle sajátos nyelven téged is hasonlóra hívogatnak. Te is, aki a teremtés ura vagy, hívd őket Isten dicséretére!"[23]

A prédikációt eddig is jellemezte az a hangnem és stílus, ami a kontemplatív és csodálkozó ember emelkedettségét fejezi ki, akár valami magasztos gondolat, akár egy elé táruló látvány kelt benne ámulatot. A legutóbbi idézetben mindehhez költőiség járul, amikor elragadtatott hangon a teremtésben és a teremtésből felhangzó „valamiféle" dallamról, *quoddam carmen suavissimum*ról beszél.

A beszéd két tipikusan misztikára jellemző gondolattal zárul: egyrészt, hogy az öröm, ami betölti az Istenhez emelkedett lelket, szavakkal ki nem fejezhető *(scire enim Dei gratia potest quis sed non exprimere)*; másrészt, hogy a szemlélődés édessége olykor szertefoszlik (pl. a zavaró gondok és kísértések miatt), és ilyenkor meg kell maradni a türelemben, hiszen az ilyen vigasztalan állapotnak is értelme, célja van. A *sermo* végét jelentő „Amen" után egy második befejezést is olvashatunk, amely tartalmilag már nem a 16. beszédhez tartozik, hanem a nagyböjti beszédsorozat harmadik parancsolatról szóló szakaszát zárja le, visszautalva a vasárnap helyes megtartására.

[23] *„Considera enim diligenter totum universum, et videbis quod est quoddam carmen suavissimum, in quo quaedam ascendunt quaedam descendunt quaedam medium tenent, sique suum creatorem laudant diligenter, et quadam lingua sua te ad similia invitant. Tu quoque qui es dominus creaturarum ad Dei laudem… eos invita..."*

3. Különböző hagyományok a 16. beszédben

A különböző hivatkozások tükrözik a *sermo*-készítés azon gyakorlatát, amely a hivatkozott műveket nem közvetlen forrásként, hanem segédkönyvek közvetítésével használta fel.[24] Az idézetek pontatlansága ellenére jól kivehető, hogy az általuk megjelenített hagyomány a nyugati misztikát megalapozó patrisztikához vagy a XII. századi szerzetesi teológiához köthető. Ugyanakkor tanúi vagyunk későbbi, valamint valamely auktor nevével fémjelzett hagyomány jelenlétének is.[25] Bonaventura *theologia mysticá*jának felidézése a prédikációban szemléletes példája annak, hogyan alkalmazza a prédikátor a misztika őt megelőző hagyományát. Nézzük meg közelebbről ezt a hivatkozást!

Bonaventura: *Itinerarium* II.2–4.[26]	Osvaldus de Lasko: *Biga salutis, Quadragesimales,* sermo XVI.[27]
2. Megjegyzendő, hogy ez a világ – amelyet makrokozmosznak nevezünk – az öt érzék kapuján, az érzékelhető dolgok megismerésében, élvezésében és megítélésében lép be lelkünkbe, a mikrokozmoszba.	Tekintsd hát, Isten embere, a te tulajdon testedet, mily kiváló módon lett megalkotva, hogy szinte ezt az egész világot megjeleníti.

[24] Vö. Bárczi Ildikó: *Ars compilandi, A kérdés megoldatlansága*, i. m. 99–115. Összesen 19 hivatkozás található a szövegben különböző auktorokra, a 14 bibliai és a kettő liturgikus hivatkozás mellett. A 19-ből kettő Arisztotelész *De anima* c. művének egy-egy sorát idézi, a többi Szent Ágostonra, Nagy Szent Gergelyre, Bernátra, Bonaventurára, Aranyszájú Szent Jánosra és Petrus Lombardusra hivatkozik.

[25] Vö. Kurt Ruh: *A nyugati misztika története I.*, i. m. 2., 5. és 8. fejezet.

[26] *Szent Bonaventura misztikus művei*, Szent István Társulat, Budapest, 1991, 41–42. (ford. Barsi Balázs, Várnai Jakab), Bonaventura: *Itinerarium II.: 2. Notandum igitur, quod iste mundus, qui dicitur macrocosmus, intrat ad animam nostram, quae dicitur minor mundus, per portas quinque sensuum, secundum ipsorum sensibilium apprehensionem, oblectatioem et diiudicationem. […] 3. Homo igitur, qui dicitur minor mundus, habet quinque sensus quasi quinque portas, per quas intrat cognitio omnium, quae sunt in mundo sensibili, in animam ipsius. Nam per visum intrant corpora sublimia et luminosa et cetera colorata, per tactum vero corpora solida et terrestria, per tres vero sensus intermedios intrant intermedia, ut per gustum aquea, per auditum aerea, per odoratum vaporabilia […] 4. …intrant, inquam, non per substantias, sed per similitudines suas primo generatas in medio, et de medio in organo, et de organo exteriori in interiori, et de hoc in potentiam apprehensivam; et sic generatio speciei in medio et de medio in organo et conversio potentiae apprehensivae super illam*

[…] 3. Az embernek, az úgynevezett mikrokozmosznak öt érzéke van, őt kapuja, amelyen az érzékelhető világ minden tárgyának ismerete a lelkébe léphet. A látáson keresztül a finom, fényes és különféle színű testek vonulnak be, a tapintás útján pedig a szilárd és földi testek. A közbeeső három érzék révén pedig a közbülső (az ég és föld között lévő) elemek hatolnak be: az ízlésben a víz-, a hallásban a lég-, a szaglásban a gázneműek […] 4. …vonulnak, mondom, de nem valósággal, hanem ismeretképeikkel. Az ismeretkép a közegben keletkezik, onnan az érzékszervbe, a külső szervből a belsőbe, majd innét a megismerőképességbe jut. S így mindazoknak a dolgoknak a fogalma, amelyeket a lélek odakint észrevett, a közegben keletkezett, a szervbe és az értelembe került ismeretkép révén jön létre.	Így azután mikrokozmosznak, mintegy kisebb világnak hívják, amelybe a makrokozmosz, azaz a nagyobb világ behatol a test öt érzékén keresztül, ahogy erről a Szeráfi Tanító, Bonaventura beszél az *Itinerarium mentis in Deum* II. fejezetében: Ugyanis a látáson keresztül a finom, fényes és színes testek vonulnak be, a tapintás útján pedig a földi testek, a másik három közbülső érzéken át a közbülső elemek hatolnak be: az ízlelésben a víz-, a hallásban a lég-, a szaglásban a gázneműek. Ezek nem saját alakjukon át vonulnak be, kivéve az ízlelést, hanem a közegben keletkezett ismeretképeiken át; a közegből a külső szervezetbe jutnak, és a külső szervezetből a belsőbe, és így az ember a világhoz hasonlít. Miként ugyanis az égen számos csillag van, úgy a fejen számos hajszál. Miként az égbolton két nagy világító, úgy a fejen két szem. És amint az alant valókat a fent levők irányítják, úgy a fej kormányozza a többi tagot.

facit apprehensionem omnium eorum quae exterius anima apprehendit. Lásd *S. Bonaventurae opera omnia*, tomus V., Ad Claras Aquas (Quaracchi), 1896, 300.

[27] Osvaldus de Lasko: *Biga salutis, Quadragesimales, sermo XVI*: *Considera igitur, homo Dei, corpus tuum, quam egregie sit formatum, ut quasi totum hunc mundum repraesentet. Unde microcosmus quasi minor mundus vocatur, ad quem macrocosmus, id est maior mundus, intrat per quinque sensus corporis, ut dicit Seraphicus Doctor Bonaventura in Itinerario mentis in Deum, c. II. Nam per visum intrant corpora sublimia, puta luminosa et colorata, per tactum corpora terrestria, per alios tres sensus intermedios intrant intermedia, ut per gustum aquea, per auditum aerea, per odoratum vaporabilia. Haec non intrant per formas suas excepto gustu, sed per similitudines primo generatas in medio, et de medio in organo exteriori, et de organo exteriori in interiori, et sic homo mundo assimilatur. Sicut enim in caelo multae sunt stellae, sic in capite multi capilli. Sicut in firmamento duo magna luminaria, sic in capite duo oculi. Et sicut inferiora reguntur a superioribus, ita a capite cetera membra gubernantur.*

A két idézet közötti különbségek igen beszédesek. Bonaventura az *Itinerarium* II. fejezetében azt fejtegeti, hogy Isten felismerhető ebben az érzékelhető világban az ő nyomaiból is *(in vestigiis)*. Itt történik a fenti közbevetés az öt érzékszerven keresztül létrejövő megismerésről, amely *per similitudines* jön létre, vagyis az érzékelhető dolgok hasonlatosságai (a fordításban: „ismeretképei") által. A gondolatmenet az emberi lélek befogadó, ill. megértő képességét írja le, kiindulópontja az ember *(minor mundus)*, akinek lelke képes a megismerésre. A prédikációrészletben viszont nem a megismerő lélek, hanem az emberi test jelenik meg értelmezésre váró jelenségként. Az „öt érzékszerv mint öt kapu" gondolatmenet az emberi test csodálata szolgálatában áll, a *mundus* elsősorban a *corpus*szal áll párhuzamban, mégpedig a közöttük lévő hasonlóság alapján.

A prédikáció, miközben alapkoncepciójában egyébként egy hagyományos, Bonaventuráéhoz hasonló felfogást követ (mely szerint a szemlélődés útja kintről-befelé és lentről fölfelé halad, mégpedig hármas felosztásban, a teremtett világ felől önmagunkon át Istenhez), az *Itinerarium* idézésekor teljes mértékben a saját gondolatvilágához alakítja a szöveget, megfosztva eredeti kontextusától, és bár az auktor tekintélyére támaszkodik, új jelentéssel ruházza fel szavait. Az érzékelhető világ és benne az ember nem azért megfontolásunk tárgyai, mert mint *vestigia Dei* állnak előttünk, hanem mert egymáshoz való hasonlóságuk révén önmagukban is csodálatra méltóak.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a prédikációban a misztika tanítását a hosszabb-rövidebb idézetek és hivatkozások nem önmagukban hordozzák. Az a prédikátori szándék a döntő, amely a korábbi hagyományra támaszkodva ugyan, de a (végső) közönség/hallgatóság szellemi igényeit szem előtt tartva újrafogalmazza a misztikus tanítást, jelen esetben a *contemplatio* témáját. Ezzel elérkeztünk ahhoz a kérdéskörhöz, hogy a 16. *sermó*ban voltaképp milyen *contemplatio*-tan bontakozik ki, és az milyen sajátosságokat hordoz a hagyományos felfogással szemben.

4. Konklúzió: Laskai tanítása a contemplatióról különböző szellemi áramlatok metszéspontján

Amint láttuk, a vizsgált *sermo* teljes egészében a misztika egyik központi témáját járja körül, azaz hogyan lehet Istenhez felemelkedni szemlélődés által. Mindezt a patrisztikus és későbbi szerzetesi teológia, valamint spekulatív misztika hagyománya alapján teszi. Nyilvánvaló azonban, hogy a kifejezésre jutó tanítás távol áll a spekulatív misztikától, hiszen az egyes lépcsőfokok nem elméleti értelemben vett szintek, hanem a megfontolás, jórészt a magunk elé képzelt ké-

pekkel segített elmélkedés gyakorlati értelemben vett állomásai. Az is feltűnő, hogy a tulajdonképpeni szemlélődés, amelyet a *sermo* első része mutat be, nem a lelki út célja, hanem inkább előfeltétele a konkrét hálaadó és dicsőítő imának. Éppen ez az egész *sermó*t átfogó praktikus jelleg mutatja, hogy a tanítás magán hordozza kora lelkiségének a vonásait. Már pusztán az a tény is egy gyakorlatias célzatra utal, hogy a *contemplatio* kifejtésére a Tízparancsolat magyarázatának részeként, a vallásos gyakorlatba – nevezetesen a vasárnap megtartásának gyakorlatába – ágyazottan kerül sor. Hasonlóképp jelzésértékű a képek *(phantasmata)* használatának hangsúlyozása. Feltűnő azonban, hogy itt a magunk elé idézett képek nem az *imitatio* és *conpassio* érzelmeit hivatottak előidézni, mint pl. a 15. beszéd devóciós elmélkedései esetében, hanem az általunk érzékelt világ, valamint a magunk elé idézett igazságok és fantáziaképek racionális megfontolása kell, hogy szent érzelmeket kiváltson. Isten elsősorban mint a Teremtő és Gondviselő áll előttünk. Ezzel mintegy kellő alapot nyer a teremtés önmagában való csodálata.

Laskai Osvát e prédikációja tehát úgy mutatja be a szemlélődés gyakorlatát, hogy az a világba helyezett ember számára a lélek Istenhez emelését nyújtja, „emberi úton", és ez az út a kötött imádságok, valamint a devóciós elmélkedések mellett egy további lehetőség a hívő, a hívők között is a „lelki ember" számára. További vizsgálódás és összevetés az egykorú prédikációs- és segédkönyvek vonatkozó részleteivel feltehetően tovább árnyalhatja a megállapítást, és megvilágíthatja, miként gondolkodtak a kontemplációról a XV. század végén.